

ЛИТЕРАТУРНО-ПРЕВОДАЧЕСКОТО ДЕЛО НА МОНАХ ИСАЙ ОТ XIV ВЕК

КРАТКО ОПИСАНИЕ НА ПРЕВОДА И ТЕМИТЕ В *CORPUS AREOPAGITICUM*

Аня Йефтич (Университетът в Баня Лука)

Монах Исаија – одно из известных имен в сербской литературе XIV-го века; его переводы ценные до сегодняшнего дня. Одна из его работ – перевод на славянский язык произведений византийского автора V-го века Дионисия Аэрапагита под названием *Corpus Aeropagiticum*. Это произведение объединяет лингвистическое наследие античной литературы и формирующийся новый лингвистический код христианских теологов, в связи с чем перевод требовал использования не только существующих слов, но и неологизмов, созданных самим переводчиком. Он передал такие понятия как „зеркальное отражение“ с греческого источника на древний сербо-славянский язык.

Monk Isaia was one of the prominent names of Serbian 14th century literature, whose translations have remained to be of great importance until present time. He translated works of the Byzantine 5th century writer, Dionysius Aeropagita, the so called *Corpus Aeropagiticum*, to Slavic language. The Dionysius' work comprised both linguistic heritage of antique classic literature and the newly-formed linguistic code of Christian theologians, and the complex spiritual sense of the author's work necessitated not only the already existing words but he created his own neologisms. The translator succeeded in transposing all these like a „mirror reflection“ from the Greek language source into the Old Serbian-Slavic language.

Инок Исај, хиландарски калугер, писател и преводач, е роден в началото на четиринаесети век в сръбската област Лиман, което би могло да означава или Лим около Милешево, или Липлян в Косово. За неговия живот и дейност свидетелстват много записи, повели и други съчинения от онова време, но най-много информация за Исај съдържат три жития, от които най-значимо е *Житие на старецца Исај* (*Житије старца Исаје*. В: Дучич 2003:374), кое то е написано от негов неизвестен ученик. Споменава се също и в съчинение то *За ръкополагането на втория сръбски патриарх кир Сава* (*О постявлењу другог патријарха српскога кир Саве*) от неизвестен последова тел на епископ Данило Хумски, както и в *Житие на Светия патриарх Ефрем* (*Житије Светог патријарха Јефрема*) от епископ Марко.

Исай е роден по време на управлението на крал Урош в сръбско болярско семейство, където получава основно образование и още от ранно детство показва подчертан интерес към книгите. Виждайки неговия интелект, родителите му го изпращат в двореца на крал Урош, за да напредне в знанието, но там той не се задържа дълго. Трогнат от евангелските думи: „Всеки, който е оставил баща и майка, и всички блага на този свят, ще получи стократно и ще наследи вечен живот“ (Мт. 19:29), Исай отива в манастира „Св. Йоаким Осоговски“ до Крива Паланка, където се замонашва и откъдето поема пътя към Света гора.

В Атон става известен със своите подвизи, знание и мъдрост – „страдание, смирене, послушание, въздържание, постене, бдения, блажена кротост и молитви, и с всички благодетели украси се, (така) че надмина ангеловидния живот в телата на всички монаси, които бяха в светата обител“¹ (Дучич 2003:374). Там е ученик на хилендарския игумен Арсений, известен със своята мъдрост, а след смъртта му самият той става игумен на тази обител. По време на престоя си в Атон не прекъсва контакти със Сърбия и се превръща в жива интегрална връзка на сръбските земи със Света гора през Средновековието. Подвизава се и в гръцкия манастир „Свети Павел“, както и в руския „Свети Пантелеимон“. Благодарение на голямата помощ от страна на цар Душан той успява да обнови тези манастири, за което свидетелстват много манастирски хрисовули на Душан² (Пак там:72).

Исай умира в Хилендар скоро след връщането си от Цариград през 1375 г., където предвожда мисията, изпратена от княз Лазар Хребелянович, довела до успешното помирение на Сръбската църква с Вселенската църква.

Сръбската литература от XIV в. е изцяло белязана от знака на Света гора и тамошните монаси, така че самата изява на инок Исай като книжовник доказва този факт. По време на Маришката битка (1371) той превежда на сръбски съчиненията на византийския писател Дионисий Ареопагит от „многопремъдрия и вещ, и много достоен елински“ език (Трифунович 1980:84). На края на превода си Исай оставя обстойна приписка с изключителен литературен характер – „на границата на две епохи от сръбската история това е отражение на високите цели на една блестяща литературна култура и същевременно предвестие за онзи сумрак, в който духовният живот на сръбския народ ще трябва да се бори за съществуването си в продължение на неколкостотин години“ (Богданович 1991:189).

В приписката той говори за трудностите, които е срещнал при превода, а след това дава едно крайно въздействащо, лирически вдъхновено и стра-

¹ В превод на съвременен сръбски език от епископ Атанасий (Йевтич).

² В една от тях, цитирана от св. Пантелеимон през 1349 г., четем: *Поиска же царство ми съ всяким прилежанием иже на сие богоугодно дѣло послужити многштаго; обрѣтохъ же чистнаго въ иноцѣхъ, мнѣ же многолюбима и вѣрна монаха Исайю и на сего наложихъ высако попечениѥ и промишленіе и сеи светои обитѣли, томъ нехотештъ, съ великимъ 8миліениемъ и метаниемъ, въкупѣ и цъ благочестивою и прѣвѣзлѹблѣнною ми царицею августиниѥю куря Еленою. Сънъ же моленіе наше прѣбрѣти не моги, повинъ се и прие.*

далческо свидетелство за последиците от Маришката битка по „западните (= сръбските) земи“. Това е едно от малкото писани свидетелства за нахлуването на турците на Балканите през втората половина на четиринаесети век, чиито редове спадат към най-добрите страници на средновековната литература, а в рамките на своя жанр – популярния тогава жанр на приписката – ярко се отличава с литературните си качества от всички, които са известни и запазени до днес.

Авторът тук казва: „Тази книга за свети Дионисий, думам, в добри времена започнах, когато Божествените църкви и Света гора, подобно на Рај, цъфтяха като градина до непрестанно пълен извор. А пък завърших я в най-лошото от всички зли времена, когато с гнева (Свой посети) Бог християните от западните (=сръбските) краища... Разпростряха се исмаилтяните (турците) по цялата земя, както птиците по въздуха. И клаха християни с мечове, други в робство отведоха, трети смъртта прерано срещнаха, а които смъртта избегнаха, от глад погубени бяха. Защото такъв глад обхвана всички краища, какъвто от сътворението на света нямаше, нито след този, Христосе милостив, да (не) бъде. А които гладът не погуби, тях, с Божието разрешение, вълците денем и нощем нападаха, ядяха. О, тъжно беше да се гледа! Биде земята напусната от всичко хубаво и от хората, и от животните, и от другите плодове. Защото нямаше ни княз, ни водач, ни наставник между хората, ни избавител, ни спасител, тъй като страхът от исмаилтяните изпълни всички и сърцата на смелите юначни мъже се превърнаха в най-слабите женски сърца. В такива времена живите наричаха блажени умрелите по-рано.“³

Преводаческото начинание на Исаи *Corpus Areopagiticum*

В студиите върху сръбската средновековна литература е по-известна и по-високо оценявана бележката на Исаи за Маришката битка, отколкото

³ Книгоу же оубо сю стго Діѡнисіа, гагліо, в добра оубо времена почах, егда вѣжтвеныи оубо цркви и Стлї Гора, раеви подовнѣ, цвѣтѣтъ ако же иѣкви садъ, при источницихъ присно напаляемъ. Сверших же тоу вѣ злѣише всѣхъ злыи времень, когда егда игнѣви бѣ христіане западныхъ странъ... просыпащася измайлтанс и полѣтша по всенъ земли иакоже птица по вадѣтъ. И вѣхъ оубо ѿ христіанъ мечемъ здакалахъ, вѣхъ же вѣ запаѣненіе ѿвождахъ, а штавшихъ смртъ вегодна пожже, ѿ смрти же штавшаа, гладъмъ погоѹблени бывше. Таковы во гладъ бысть по всѣхъ странахъ, иаковыи же не бысть по всѣхъ странахъ ѿ сложеніи миръ, ни же потымъ таковыи, хѣ милостивыи, да вѣдеть. И иихже гладъ не погуби, сихъ, попвѣщеніемъ бжїимъ, воащи ноци ѿ и илїо нападаючи, сиѣдахъ. Оубы оумиленъ позоръ вѣ видѣти. Сюста землялъ всѣхъ добры поуста: и людемъ и скотъ и иыхъ плодовъ. Не вѣ во кїзлъ, ни вожда, ни наставника в людемъ, ни избаваючи, ни спасаючи, но всмъ исполнишася страха измайлтскаго, и срдца храбраи доблестеныхъ моуженъ вѣ женъ славѣшиаа срдца приложишиася. В то вѣ времѧ и *{племѧ}* сербскихъ господ седми, мънЮ, рѡд конецъ прїатъ. И вѣистинъ тогда оублажахъ живиї прежде оумршихъ. Текста цитираме според преписка на Румянцовски в: Трифонович 1980:157–161.

фактът, че пренася в сръбския духовен живот делото на Псевдо-Дионисий Ареопагит. Разбира се, бележката за битката при Черномен е изключително вълнуваща, но Исаевото разпространяване на идеите на великия византийски философ е било още по-важно“ (Кашанин 1975:281). Исаи е оставил необичайно дълга приписка, превеждайки едно от най-значимите произведения на християнската теология – съчинението на Дионисий Ареопагит *Corpus Areopagiticum*, или *Areopagитики*, което лежи в основата на византийското и въобще на християнското богословие.

Corpus Areopagiticum се състои от десет *Послания към Тимотей* и четири Дионисиеви съчинения: *За небесната йерархия*, *За църковната йерархия*, *За мистичното богословие* и *За имената Божии*. През VII в. тези текстове поради трудно разбираемото си съдържание придобиват схолии (= тълкувания) от свети Максим Изповедник и оттогава те са тяхен съпътстващ елемент на всичките им по-нататъшни преписи и преводи.

Авторът на *Areopagитики* се подписва като Дионисий Ареопагит, каквото е и името на атински философ, който приема християнството след проповед на апостол Павел на Ареопаг (ДАп 17:17–34). Той е принадлежал към атинския съвет на мъдреците, който е съществувал по онова време в Гърция и се е състоял от най-умните хора от полиса. Те са се събирали на градските площици и най-вече на хълма Ареопаг над Атина. Вземали са решения за останалите жители и са разговаряли по различни антропологични и космологични теми в духа на античната гръцка философска и митологична традиция (Poplašen 2001).

Слушайки проповедта за Иисус Христос, Богочовека, който е възкръснал, мнозина са се подигравали на апостол Павел, но мнозина са били и онези, които истински са повярвали и приели християнството. Един от тях е бил Дионисий Ареопагит. „А когато чуха за възкресението на мъртвите, един ругаеха, а други рекоха: Разкажи отново това. И така, Павел отиде сред тях. А някои хора се съгласиха с него и повярваха, между тях бе Дионисий Ареопагит и жена на име Дамара, и други с тях“ (ДАп 17:32–34). Покръстването на тези гърци е било началото на един плодотворен синтез, превъплъщение на древните антични култури – гръцката и римската, в юдейско-християнската традиция. Синтез, който ще получи своя пълен израз и държавна, и институционална законност няколко века по-късно в Източната римска империя – Византия.

Въпреки че авторът на *Areopagитики* твърди, че той е този същият Дионисий, споменат в *Апостолските дела*, дори цитира имена на личности от Новия завет като свои съвременници, модерната наука опровергава този факт. И свети Максим Изповедник в своите схолии изрично подчертава, че това е точно онзи Дионисий от атинския Ареопаг, но самият той изказва в началото на XVI в. заявленото по-рано свое съмнение в автентичността на това произведение. Приема се, че споменатите от Дионисий богослужения не са съществували в този вид през първия и втория век на християнството. Също така в текста е употребен голям спектър от понятия от гръцката, по-точно неоплатоничната философия, но в християнски вариант. Дори и днес не се знае кой точно е бил авторът

на *Ареопагитики*, затова в библиографията често е наричан Псевдо-Дионисий Ареопагит.

Още с появата си през VI в. във Византия книгата *Corpus Areopagiticum* придобива голяма популярност и вече е преведена на сирийски език, а през VIII в. – на арменски и арабски, през IX в. – на латински и коптски, през XI в. – на грузински, а през XIV в. инок Исаи за първи път я превежда на славянски език. След това *Corpus Areopagiticum* се превръща в достояние на всички славянски народи и впоследствие се превежда интензивно на отделните славянски езици. Почти невъзможно е разглеждането на която и да е европейска философия, без да се спомене *Ареопагитики*, защото целият абстрактнопонятиен комплекс на езика, който използва или създава авторът им, по-късно с малки изменения се утвърждава като език на просветения Изток и Западна Европа. На Запад съществуват цели студии за влиянието на *Corpus Areopagiticum* върху отделни автори, философи и теолози, докато на Изток подобни съчинения са много малко.

Най-старият запазен до днес препис на Дионисий Ареопагит е именно сръбската редакция, известна като *Архангелски ръкопис*. Тя е намерена през 1857 година в изоставения манастир „Светите Архангели на Тара“ край Колашин от Александър Фьодорович Хилфердинг, руски консул в Босна. Това не е оригиналът на Исаи, но е доказано, че преписът датира от времето, когато възниква и преводът. *Архангелският ръкопис* съдържа всички творби на Дионисий Ареопагит, но липсват единадесет листа от началото, а и в края има откъснати страници, така че в него не са включени схолиите на св. Максим Изповедник, първата глава на съчинението *За небесната иерархия* и приписката на инок Исаи. *Архангелският препис*, за който се смята, че се появява в Света гора и от който пряко или непряко произлизат всички познати до днес преписи, се съхранява понастоящем в Руската национална библиотека в Санкт Петербург, сбирка на Хилфердинг, № 56.

Не се знае дали Дионисиевото произведение е било превеждано на славянски език преди XIV в., но има основания да се предполага, че може би е съществувал превод на Константин-Кирил Философ. Налице са писмени свидетелства, че той е бил добре запознат с *Ареопагитики* и ги препоръчва на римляните като достойно оръжие в борбата срещу еретиците. Атанасий Библиотекар, който лично е познавал Кирил, изпраща *Corpus Areopagiticum* в превод на латински на император Карл Плешиви, като в съпроводително писмо пише: „Изтькваше (Кирил) пред слушателите колко е полезно съдържанието (на Дионисий); обикновено казваше, че ако светите отци, при това точно нашите първи наставници, които трудно, сякаш с тояги, обезглавяваха еретиците, са разполагали с написаното от Дионисий, то те без всякакво съмнение биха ги съsekли като с остьр меч; непрестанно повтаряше, че много по-лесно, по-успешно и по-бързо (...) биха накарали да замълчат онези, чиято уста се е затваряла по-мъчно и по-бавно.“

Когато говорим за оригиналното литературно дело на Исаи като безспорна реализация на неговия езиков и литературен талант, се позоваваме на неговия превод на Дионисий Ареопагит по две причини. Първата е,

че по законите на средновековната поетика цялата преводна литература е имала свое място в системата на литературните родове и жанрове. Втората причина се състои в това, че при всеки истински превод е налици оригинално и автентично участие на преводача в превеждането, т.е. налице е творение, а не просто копиране от един език на друг⁴.

През Средновековието не е съществувала никаква теория на превода. Въпреки това в края на IX в. българинът Йоан Екзарх, превеждайки на славянски език трактатите на св. Йоан Дамаскин, казва, че не трябва буквально да се превежда значението на думите, а да се запази смисълът на оригинала. Позовава се точно на думите на Дионисий Ареопагит, който казва за превеждането: „Мисля, че е неуместно, дори погрешно да не се обръща внимание на смисъла, а само на думите. И не може някой, който иска да разбере божественото (слово), да следи само голите звукове, а самата дума да не стига до слуха, като че ли остава отвън, и да не иска да знае какво означава тази дума. И как е възможно (човек) да се изрази с думи, които имат дадено значение, когато се придържа към неразбирами букви и непознати думи, и да заобикаля дадения им смисъл, а да си служи само с онова, което шуми на устните и в ушите? Както не подхожда вместо четири да кажем две по две или нещо друго да се изрази с много думи“ (Цит. по: Трифонович 1980:55).

Започвайки превода на делото на Дионисий Ареопагит през 1371 г., ион Исаи се заема с нелесна задача. Това е бил един от най-трудно разбираемите текстове на византийската литература, сложен както езиково, така и семантично. Преводачът отбелязва това в началото на своята приписка: „Преди много времена и години, по различни места мнозина са превеждали божествени съчинения на нашия славянски език от многопремъдрия и дълбокосложен, много вещ елински език (...) Случи се така, че и аз понаучих гръцкия език дотолкова, че да мога да разбера неговата скъпоценност и трудностите при превеждането му на нашия език. Гръцкият език най-напред от Бог бе създаден и разпространен, а (още) с времето от различни мъдреци бе усъвършенстван. Нашият славянски език (също) от Бог добре създаден бе, защото Бог само добро сътворява. Но онзи, който е лишен от знанието на любочестивите думи, не се удостоява с вешината на мъжете; колкото и да съм научил гръцкия език, не пожелах да се докосна до неща, които са над мен, спазвайки думите: „Не отивай по-далеч от себе си и по-дълбоко от себе си не проучвай...“⁵

⁴ Професорът от Сорбоната Маргьорит Арл (Marguerite Harl), специалистка по патристика и библейска, в студиите си за Септуагинта (*La langue de Japhet Quinze études sur le Septante et le Grec de Chrétiens*; Paris, Cerf, 1994) говори за превода си от еврейски на гръцки, като отбелязва: „Разбира се, даден език не се свежда само до лексиката, нито преводът е просто едно транскодиране (transcodage), преводът е дело на интелекта... освобождаване при определена творческа свобода с цел изясняване смисъла в текста...“ Цит. по следговора към превода *Книга постана* от еп. Атанасије Јевтић (Йевтич 2004).

⁵ Опит за нов превод на записката на Исаи, с помощта на по-ранния превод на Джордже

В *Ареопагитики* намират отражение езиковото наследство на античната класическа литература и нововъведените термини от християнските отци, а имайки предвид сложния духовен смисъл на творбата си, Дионисий не е можел да се изрази само с вече съществуващите думи, а и сам е създавал неологизми. Самият факт, че се захваща да превежда един подобен текст, говори за вецината на преводача, а също и за синтактичната и лексикалната разчлененост на езика, на който той превежда. „Преводачът е трябвало да може да следи разсъжденията на автора, а езикът на превода е трябвало да има или да бъде годен да усвои развита вече философска терминология. Веднъж започнат, преводът се е явявал значим и многостранен принос в културата на онези страни, които са били отворени за *Корпус Ареопагитикум*. Описан от собствената си устременост към Светото писание, към онова, което се намира отвъд границата на разумното, към Вечното, *Корпусът* е послужил като „мая“ за почти всички култури на християнските страни“ (Прохоров 1996:43).

В превода си Исаи е спазвал принципа *дума по дума*, следвайки гръцкия оригинал толкова, колкото тогавашният сръбски е можел да го предаде, точно – неговите синтаксис и морфология. Особено голям е приносът на Исаи в областта на лексиката. Той заменя гръцките думи със съществуващи сръбскославянски или буквально ги превежда (калкира), създавайки нови сложни думи. Такива са: *вънспрърострателънъ* (= който се разпростира нависоко; *a/natatiko/z*), *крилатоестъвие* (= крилатосъществуващ; *pterofuiša*), *начелувразије* (= първообраз, архетип; *a/rhe/turon*), *свещеноудължане* (= свещеноздание, създадено по свещен път; *i/erolasti/a*), *швраџотворение* (= образотворение, създаване по нечий образ; *morfopoiia/a*), *пачеестъвънъ* (= надсъществен; *u/perfuh`z*), *многопъстрътънъ* (= многопросторен, *poluhrw`matoz*) и др.

Като илюстрация прилагаме фрагмент от едно от преведените съчинения на Дионисий Ареопагит – *За небесната йерархия*, глава II:

„Трябва да кажем, че съществуват два начина за сакрално изложение: единият – чрез подобаващо представяне на сходствата (на предмета) със свещеноподобните представи, а другият – чрез различаващите се образотворения, напълно различни от предмета. Така Писанието описва по видим начин блаженството на превечната Божия власт. Понякога (Писанието) назовава (Бог) като дума, разум и същество, показвайки по този начин, че разумът и мъдростта са богоподобни, и изразявайки, че онзи, който е, съществува и че е истинската причина за съществуването на всички същества, и го приравнява със светлината, и нарича го живот...“⁶.

Трифунович в споменатата книга *Писателят и преводачът инок Исаи* и фрагменти от превода на Исаината записка на съвременен сръбски език от епископ Атанасий (Йевтич) в *Монография на Хилендар* от Ничифор Дучич (Дучич 2003:372–373).

⁶ А́ко по юс(ть) къ томоу реци, я́ко два соутъ с(в)е́щенного изы́авленниа швраџи, швь оу́бо, я́ко под(о)вънъ под(о)вніми происходе, с(в)е́щеноудърчными швраџи. шв' же штличными швраџотворен'ми, въ штноудъ неу́под(о)вленн' и неприклад'н'е сътврааемъ. Сего ради и ч(ы)стное прѣсочиществнаго в(о)гоначалия bla(a)жен'ство, изы́авител' нынъ словесь

От целокупния *Корпус Ареопагитикум* на сръбски език съществува до днес текстът *За мистичното богослужение* (*О мистичном богословљу*), който е преведен от славянски и гръцки източници от епископ Атанасий (Йевтич), съчинението *За Божествените имена* (*О Божанственим именами*) и втора част на съчинението *За небесната йерархия* (*О небеској јерархији*), която Джордже Трифунович взема от славянски извори.

Основни теми на *Corpus Areopagiticum*

Двете основни теми, които се открояват в *Ареопагитики*, са различни – пътища на богопознанието: апофатично и катофатично. Под апофатично богопознание Дионисий разбира познанието за християнския Бог, за Светата Троица като несъзнателно (семантичен, но реален християнски парадокс – „познание в непознанието“!) и неразбирамо битие, което е над всяко понятие и име, над всичко изречено. Апофатичното богословие засяга божествената природа и същност – никой не познава естеството на Бог освен Той самият. В една част от Дионисиевото съчинение *За мистичната теология* се казва: „Говорим, че (Бог) като Причинител на всичко, бидейки над всичко, нито е несъществуващ, нито безжизнен, нито безсловен, нито без ум, нито е тяло, нито е форма (= облик); нито има външен вид, нито има качество или количество, или маса; нито заема място, нито се вижда, нито се докосва, нито усеща, нито е чувствителен; нито е обезпокояван от материални страсти; нито е немощен, подлежащ на плътски симптоми; нито му липсва светлина; не се променя или губи, или дели, или изтича; не е нещо плътско, нито ще бъде“ (Ареопагит 1996:35).

Дионисиевото отрицание при представянето на божествената същност не трябва да се разбира като логическа негация, която е обратният процес на афирмацията, потвърждаването. Апофатичното не не е *релативно не* в сравнение с позитивното да, а *символично не*, което означава над – Бог не е само неизречим, несъзнателен и т. н., а надизречим и надсъзнателен; той не е предмет на съзнанието, а е над всичко съществуващо и всичко несъществуващо, така че никой не познава естеството на Бога.

Всъщност Бог може да се познае по неговата енергия, както казва Ареопагит, а това е пътят, който поема катофатичното богословие. По-късно свети Максим Изповедник, тълкувайки неговите съчинения, ще каже, че това означава, че Бог се възприема като личност най-вече защото Синът Божи е човек от плът и кръв. Но това богопознание подразбира личен съюз с Христос в литургията, където Христос се среща с човека като жива личност, а не като идея (Игнатий 1996:89).

Методологията на това познание е любовта – според Максим Изповед-

тайната прѣданія, когда оубо яко слово и соѹи въспѣваютъ, в(о)гопод(о)вноє словесны`ство и прѣммоудрость того явлатъще, и въстиниѹ соѹи вътииє, и иже соѹиихъ вътииа виноѹ истиноѹю. и яко свѣть то наѣдаваютъ, и фивотъ нарикоутъ... (Трифунович 1982.: 20).

ник можем да опознаем Бог единствено ако го обичаме по собствена воля. Бог не може да се опознае така, както се познават предметите или дори хората в отношението субект – обект на познание.

Обратно на това християнският катофатичен начин на богосъзнаване се проявява само в отношението субект – субект. Тази релация не означава съзнаване на понятията, а изживяване на отношенията в общността на личностите, а органът на съзнание не е само разумът, а целокупното същество на човека. Така подразбирано, богоопознанието ражда теологията (= бого – словие в славянски превод; говорене, свидетелстване за Бога) като езикова артикулация на християнския начин на живот, а не систематизирано учение и теоретизация.

Основите на това, така да се каже, революционно разбиране на теологията поставя Дионисий Ареопагит през V в. От това, доколко е успешен преводът на неговия труд, е зависело какви оттук нататък ще бъдат основите на философското тълкуване. По времето, когато споровете около исихазма вземат връх в Света гора (1331–1351), съчиненията са били един от начините за защита на светогорските исихасти от нападките на еретиците, предвождани от Варлаам Калабрийски, а освен това са помогнали на свети Григорий Палама за теологичното обяснение на исихастката гносеология⁷. Точно по това време се появява и преводът на *Areopagitika* на сръбски език от инок Исаи, който лично е участвал в исихасткото обновяване на православната духовност.

Представителите на двете противоположни страни – св. Григорий Палама като защитник на монасите исихасти и неговият противник Варлаам Калабрийски, британски монах с рационалистична ориентация, постоянно са се позовавали на божествения Дионисий и са търсели в неговата творба доказателства за коренно различните си позиции. Варлаам, който покъсно става учител на ренесансовия поет Франческо Петрарка в Италия, следва метода на силогизма и рационалното разбиране за Бога, метод, утвърден от римокатолическия теолог от XIII в. Тома Аквински, който привежда логически доказателства за съществуването на Бог. Св. Григорий Палама, отново въз основа на Дионисиевото дело и преданията на източноправославната църква, смята, че рационалистичното разбиране и познание на Бог не може да бъде онагледено, а Бог може да се познае само чрез взаимната връзка (= синергия) Бог – човек. Варлаам поддържа възгледа за теологията като теория, т.е. учение, а не практика и опит.

Разликите в преводите, а с това и на тълкуването на *Corpus Areopagiticum*, са създали за векове наред ключови разлики между теологията на Източната и Западната християнска църква. А така както върху историята на теологията, това дело оказва влияние и върху развитието на философията в Европа, неговата рецепция пряко засяга дивергентния развой на източна-

⁷ Повече за духовното движение исихазъм вж. *Свети Григорије Палама у историји и садашњости*. Зборник међународног научног симпозиона Србије-Острог-Требиње, октомври 2001. Духовна академија Св. Василија Острошког у Србињу, 2001.

та и западната европейска мисъл. През XX в., когато се деструктурират и „деконструират“ традициите на западната метафизика, някои философи като Мартин Хайдегер или дадаистът Хуго Бала даваят възможностите за различни схващания на тази традиция (Вж.: Янарас 1997).

* * *

В заключение бихме могли да кажем, че в историята на сръбската литература и култура делото на инок Исаи се явява един своеобразен ключ и мост, който го свързва със съответната християнска и европейска традиция и без който е невъзможно да се осмисли и да продължи да се изгражда автентичното културно наследство. Езикът, на който е писал Исаи, език на умозрителни мисли⁸, се запазва, ако не другаде, то в езиковия код на днешните оратори, защото езикът не е само инертна материя като камъка, а е вкоренен в културното наследство на дадена езикова група и е огледало на народната култура, народната психология и философия (Толстой 1995:47). Вярваме, че е възможно да му се даде нов живот, защото езикът помни по-дълго и повече отколкото човекът, и това е вяра и надежда в *органичната същност на повторното сътворяване на онова, което е приемо и което се предава нататък*⁹ (Лорд 1990:11).

Превод от сръбски: Евелина Грозданова
Редактор на превода: Гергана Иванова

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ареопагит 1996:** Дионисије Ареопагит. О мистичкој теологији, глава 4. // *Отачник*, Врњачка Бања, бр.1, 1996.
- Богданович 1991:** Димитрије Богдановић. *Историја старе српске књижевности*. Белград, СКЗ, 1991.
- Дучич 2003:** Нићифор Дучић. *Монографија Хиландара и други књижевни радо-ви*. ДОБ Гацко, 2003.
- Игнатиј 1996:** Епископ браничевски Игнатије. О (не)познању Бога. // *Отачник*, Врњачка Бања, бр.1, 1996.
- Јевтић 2004:** еп. Атанасије Јевтић. *Књига посташа*. Белград, Манастир Твърдош, Требиње, 2004.
- Кашанин 1975:** Милан Кашанин. *Српска књижевност у средњем веку*. Белград, Просвета, 1975.
- Лорд 1990:** Алберт Б. Лорд. *Певач прича. I. Теория*. Белград, Идеа, 1990.

⁸ Така Меша Селимович нарича стария език, противопоставяйки го на народния език утвърден чрез реформата на В. С. Караджич. В: Селимовић 1990.

⁹ Студия за „сръбско-хърватската“ устна поезия на професора от Университета в Кеймбридж Алберт Б. Лорд във връзка с т. нар. „Омиров въпрос“.

- Поплашен 2001:** Никола Поплашен. *O јавном животу античким Грка.* – Уводна лекција по дисциплината „Обществено мнение“ в Катедрата по журналистика на Философскиот факултет в Баня Лука, октомври 2001.
- Прохоров 1996:** Г. М. Прохоров. *Corpus Dionysiacum Areopagiticum.* // *Отачник*, Врњачка Бања, бр.1, 1996.
- Селимович 1990:** Меша Селимовић. *За и против Вука.* Сарајево, Ослобођење, 1990.
- Толстой 1995:** Никита Ильич Толстој. *Језик словенске културе.* Ниш, Просвета, 1995.
- Трифунович 1980:** Ђорђе Трифуновић. *Писац и преводилац инок Исаија.* Крушевачац, Багдала, 1980.
- Трифунович 1982:** Ђорђе Трифуновић. Естетичка расправа Псеудо-Дионисија Ареопагита у преводу инока Исаије. // *Зборник за ликовне уметности*, 18, 1982.
- Јанарас 1997:** Христо Јанарас. *Хайдегер и Дионисије Ареопагит.* Врњачка Бања, Братство Св. Симеон Мироточив, 1997.

